پێناسەو تیۆری ناسیۆنالیزم

دۆسیەی ناسیۆنالیزم

ئا :ئارام عەلی سەعید

١-٣

د. بورهان یاسین
– لەساڵی ١٩٥٦ لە باشووری کوردستان لەدایکبووە
١٩٧٩-١٩٨٠ زانکۆی موسڵی تەواوکردووە.
– ١٩٨٣ بۆتە پەنابەر لە وڵاتی سوید.
– ١٩٩٥ خوێندنی باڵای لە بواری مێژووی سیاسی لە سوید تەواوکردووەو تێزەکەش لەسەر: «کورد لە سیاسەتی زلهێزەکاندا» بووە.
– ئێستا مامۆستایە لە زانکۆی لوند (lund) ی سوئید.

ڕۆژنامە: زۆرێک لە بیریارو تیۆریستەکان پێیانوایە کە ناسیۆنالیزم تاوەکو هەنووکە بناغە دارێژەرێکی دیاریکراوی نییە بۆنموونە فرێد هالیدای نووسەری ئێرلەندی بۆچوونی وایە کە یەکێک لەو هۆکارانەی کە زیاتر ئەم چەمکەیان ئاڵۆزو تەمومژاوی کردووە ئەوەیە کە ئەم چەمکە تیۆریستو بناغەدارێژەری تایبەتی خۆی نییە، بە بۆچوونی ئێوە بۆچی بەبەراورد لەگەڵ چەمکە فیکرییەکانی دی، ئەم ڕێبازە تا ئەمڕۆ لەو قەیرانەدایە؟

ب. یاسین: با لە کۆتایی پرسیارەکەتانەوە دەستپێبکەم. لە راستیدا ناسیۆنالیزم وەک چەمکی تیۆریو چوارچێوەیەکی ئایدیۆلۆژیو سیاسی لە حاڵەتی قەیراندا نـاژی، هەر بەنێ لەو بەشەی جیهان کە کوردستان بەشێکی لێ پێکدەهێنێ. نەک هەر ئەوە بەڵکو لە کۆتایی ١٩٨٠کانو سەرەتای ١٩٩٠کانەوە ناسیۆنالیزم جۆرێک لە نوێبوونەوەو گرنگیەکی هەنووکەیی بەخۆوە دیوە. ئەوەش خۆی لەخۆیدا جۆرە پارادۆکس (موفارەقە)یێکە. لە راستیدا هەر لەو کاتەی کە ناسیۆنالیزمو دەوڵەتی نەتەوەیی کەوتە بەر تەوژمی گلۆبالیزم، ناسیۆنالیزم بوو بە بابەتی هەمەلایەنەی لێکۆڵینەوەو گرنگیپێدان لە ناوەندە جیاجیاکانی باسو لێکۆڵینەوە. ئەوەی راستیبێت ئەو هەموو لێکۆڵینەوەو نووسراوە جۆراوجۆرانەی کە لەسەر ناسیۆنالیزم لە ٢٠ ساڵی دوایدا بڵاوبوونەتەوە بەشی هەرە زۆری تەواوی ئەو باسو لێکۆڵینەوانە پێکدەهێنن کە بەگشتی تا ئێستا لەسەر بابەتی ناسیۆنالیزم نووسراون. بە مانایەکی تر نابێ لەوە پەلە بکەین کە ناسیۆنالیزم بخەینە حاڵەتی قەیرانەوە نە وەک بابەتی لێکۆڵینەوە (لە گۆشە بینینی ئەکادیمی جیاجیاوە) وە نەش وەک چوارچێوەی ئایدیۆلۆژیو سیاسی. جگە لەوەش لەگەڵ ئەوەی لە ٢٠٠ ساڵی رابردوودا زۆر ئایدیۆلۆژی گرنگ سەریانهەڵداوەو رۆڵی گرنگیان هەبووە، بەڵام ناسیۆنالیزم لە هەموویان زیاتر رۆڵی بینیوە. هەڵبەتە گرنگترینیشیان گرێدانو پەیوەندی ئۆرگانیکی ناسیۆنالیزم بووە بە یەکێک لە دیاردە سیاسیو سۆسیۆلۆژیە هەرە گرنگەکانی ٢٠٠ ساڵی رابردوو کە ئەویش دەوڵەتی نەتەوەیی (یا دەوڵەت-نەتەوە) بووە.

بەر لە هەر شتێک، گرنگە ئێمە رەهەندەکانی ناسیۆنالیزم دیاریبکەین، لەم ڕێگایەشەوە لە پێناسەی ئەو دیاردەیە نزیکبینەوە.

د. بورهان یاسین

بەم مانایەش دەبێ هەرزوو ئەوە بڵێین کە ناسیۆنالیزم سێ رەهەندی زۆر گرنگی هەیە ئەویش ئەوەن کە ناسیۆنالیزم ١) ئایدیۆلۆژیایە؛ ٢) پرۆگرامو چوارچێوەیەکی سیاسیە؛ ٣) بزاڤێکی کۆمەڵایەتیە. هەر لەم چوارچێوەیەشدا دەکرێ بڵێین ناسیۆنالیزم ئەو بنەما ئایدیۆلۆژیو پرۆگرامە سیاسیو بزاڤە کۆمەڵایەتیەیە کە دەبێتە هۆکارو ئامرازی راگواستنی گەلێک، لە حاڵەتی بەیەکەوە گرێدان تاکەکانی لە رووی هەستو نەستو چەند توخمو بەهای کولتوریو مێژووی هاوبەشو ...هتد، بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی وە لەپێش هەموویانەوە دەسەڵاتی نەتەوەیی وە دواتریش پاراستنی ئەو دەسەڵاتە دوای بەدەستهاتنی. کەواتە ئەرکی ناسیۆنالیزم لەگەڵ بەدەستهێنانی دەسەڵاتی نەتەوەیی کۆتایی نایەت بەڵکو بەهەندێ ئەرکی تازەوە وە بگرە بە هەندێ میکانیزمی تازەوە بەردەوام دەبێ، نەک هەر لە پاراستنی ئەو دەستکەوتە، بەڵکو بەردەوام گەشەپێدانو تەندروستکردنو بە هاودەمی راگرتنی ئەو دەستکەوتەیە. بە مانایەکی تر پاراستنی دەستکەوت نابێ هەر بە مانا کلاسیکیکەی بێت، واتە پاراستنی لە هەڕەشەکانی دەرەوە یا هەندێ هەڕەشە کە دەکرێ لە ناوەوەش لەو دەستکەوتە بکرێن. بەڵکو باشترین شێوەی پاراستنی ئەو دەستکەوتە، کە دەسەڵاتی نەتەوەییە، لە ڕێگەی سەرلەنوێ سازدانەوەو پێناسەکردنی دیاردە پەیوەندیدارەکانن کە یەکێ لەوانە چەمکی ئاسایش یا راستتر بڵێین ئاسایشی نەتەوەییە کە بەپێی پێناسە هەرە تازەکانی لە ڕێگەی پراکتیزەکردنی چەمکی ئاسایشی مرۆیی دەبێ وە لە ڕێگەی سەرەوژێرکردنی ئەو کولتورە سیاسیە دەبێ کە تا ئێستا ئاسایشی رژێمی لە ناوەراستو سەرەوەی هەرە سەرەوە داناوە. بەو مانایەش تاکەکان نەک هەر خراونەتە خزمەت پاراستنی رژێمی سیاسی (یا گروپی دەسەڵاتدار) بەڵکو لە مەفهومی دەوڵەتی پۆلیسییەوە ئەو تاکە تا کراوە بۆ پاراستنی ئاسایشی رژێمەکە تۆقێنراوەو بێبەشکراوە لە هەموو ئەلتەرناتیڤێکی سیاسی جگە لەوەی رژێم خۆی.

ئەوەی کە پێشتر (لەسەرەوە) گوترا تەنها یەک شێوەی نزیکبوونەوەیە لە چەمکو پێناسەی ناسیۆنالیزم. لە راستیدا کەم چەمک هەن لە زانستە مرۆییو کۆمەڵایەتیەکاندا کە بە رادەی ناسیۆنالیزم کێشە لەسەر پێناسەی کرابێ وە ئەو ژمارە زۆرە پێناسەی بۆ کرابێ. ئەو هەموو هەمەڕەنگیو هەمەجۆری لە پێناسەی ناسیۆنالیزمدا دەگەڕێتەوە بۆ زۆر هۆ، لەوانە: ١) کاریگەری راستەوخۆی ئادیۆلۆژە جیاجیاکان وەک بۆ نموونە مارکسیزمو لیبرالیزمو هەندێکی تر لەسەر چەمکو ناوەرۆکی فکریانەی ناسیۆنالیزم، وە هەتا هەمەڕەنگی لەناو خودی ئەو ئایدیۆلۆژیانەشدا لەسەر مەسەلەی تێگەیشتن لە ناسیۆنالیزمو پێناسەکردنی، رۆڵی خۆی بینیوە لەم ئاراستەیەدا؛ ٢) ناسیۆنالیزم وەک چەمکو چوارچێوەی تیۆری لەلایەن زۆر لە بوارەکانی زانستە مرۆییو کۆمەڵایەتیەکانەوە بووەتە ئامرازو ئامانجی لێکۆڵینەوە، لەپێش هەمووشیانەوە بوارەکانی مێژوو، سۆسیۆلۆژی، زانستی سیاسەت، ئەنترۆپۆلۆژی یا سۆشیال-ئەنترۆپۆلۆژی، یاسای نێونەتەوەیی، پەیوەندیە نێونەتەوەییەکانو سۆسیۆلۆژی سیاسی؛ ٣) سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم لە ژینگەو چوارچێوەی مێژوویی و کۆمەڵایەتی جیاجیادا وە لە راستیدا بەهۆو مەبەستی جیاجیا؛ ٤) ئەو دژایەتیانەی ناسیۆنالیزم بەخۆیەوە بینیوە یا لە ناواخنی فکری خۆیدا هەڵیگرتووە وەک ئەوەی ناسیۆنالیزم بۆتە چوارچێوەی لێکۆڵینەوەو تێگەیشتن لە ئیمپریالیزمو کۆلۆلیالیزمو سیاسەتی دەستدرێژکردن بۆ سەر وڵاتو خەڵکی تر لەلایەکەوە، وەیا وەک ئەوەی لەلایەکی ترەوە ناسیۆنالیزم وەک چوارچێوەی تێگەیشتن لە خەباتی ئازادیخوازی کە دەکرێ ئەو شێوە خەباتە پێگەیەکی پتەوو پشتگیریشی هەبێ لەناو هەندێ پرەنسیپی یاسای نێونەتەوەییو بەهای هەرە مۆدێرن، لەو بەهایانەش گرینگترینیان هەندێ بەهای گەردوونین وەک مافی مرۆڤو یەکسانیو دادپەروەریو دیموکراسی.

ئەوەی پەیوەندی بە بۆچوونی (فرید هالیدای)یەوە هەیە. جارێ من پشتراست نیم لەوەی کە هالیدای رێک ئەو بۆچوونەی هەبێ. بەش بە حاڵی خۆم شتەکانی (هالیدای)م خوێندۆتەوە کە دواترینیان کتێبێکیەتی دەربارەی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست، کە دەکرێ بە بەشدارییەکی گرنگ لەم بوارەدا بخوێنرێتەوە، بەڵام ئەو زۆر کەمی دەربارەی ناسیۆنالیزم نووسیوە، بە بەراورد لەگەڵ بابەتەکانی تری لێکۆڵینەوە. بەهەرحاڵ دەبێ ورد ئەو بۆچوونەی هالیدای، ئەگەر بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر رێک ئەوهای گوتبێ، لە چوارچێوەی خۆیدا بخوێنرێتەوە. بەهەرحاڵ بە باوەڕی خۆم کێشەی ناسیۆنالیزم لە رووی تیۆرییەوە لەوەدانیە کە ناسیۆنالیزم خاوەنی هەندێ تیۆری جێگیر نییە بەڵکو راستیەکەی ئەوەیە کە بابەتی ناسیۆنالیزم تیۆری زۆرە. راستە هەندێ لەو تیۆریانە گۆڕانکاریان بەسەردا هاتووە، بەڵام ئەو گۆڕانکاریانە رێک سرووشتی تیۆری زانستییە نەک لاوازی تیۆری. تیۆری بۆ ئەوەیە وەک ئامراز لە میتۆدۆلۆژیدا بەکاربێت بۆ باشتر تێگەیشتن لە رووداوو پرۆسەکانو شێوەیەکی میتۆدی دیاریکراوی بەکاربردنی سەرچاوەکانی لێکۆڵینەوە. وە هەندێ جاریش تیۆری بەکاردێت بەمەبەستی گەشەپێدانو فراوانکردنو تەواوکردنی ئەرکەکانی تیۆری.

هەڵبەتە ناکرێ لەم گفتوگۆیەدا پێداچوونەوە بکەین بە هەموو تیۆریەکانی ناسیۆنالیزم، بەڵام ناکرێ گرنگترینیشیان ئاماژە پێنەکەین؛ مەبەستیش لە گرنگی لێرەدا زێتر گرنگیە لە بواری لێکۆڵینەوە نەک لە بواری ئایدیۆلۆژیو سیاسەتی عەمەلیدا. لەو تیۆریانەی کە زۆر ئاماژەیان پێکراوەو خراونەتە خزمەت ئەزموونی لێکۆڵینەوەی زانستی ١) تیۆری ئەنتۆنی سمیسە کە ئێتنیە دەکاتە بنچینەی نەتەوەو نەتەوەبوون، بەڵام دواتر بەتایبەتی لە ١٩٩٠کاندا گۆڕانکاری بەسەر بۆچوونەکەیدا دێت بە شێوەیەکی تازە لە چەمکی مۆدێرنەو مۆدێرنیزم نزیکدەبێتەوە؛ ٢) تیۆری ئەرنست گلنەر کە دیاردەی نەتەوەو ناسیۆنالیزم بە کۆمەڵگەی مۆدێرنو پیشەسازکراوەوە گرێدەدات وە بەپێی ئەو بۆچوونە مەرج بۆ دیاردەکانی نەتەوەو ناسیۆنالیزم چەمکی (مۆدێرنە)یە؛ ٣) کاتێکیش لە بۆچوونی بندیکت ئەندرسەن نزیکدەبێتەوە دەبینیت ئەندرسەن پێی وایە کە نەتەوە کۆمەڵگەیەکی تەسەورکراوە (imagined community) بەو مانایەش رۆڵی ناسیۆنالیزم بەرهەمهێنانی ئەو کۆمەڵگە تەسەورکراوەیە لە زهنی تاکەکانی ئەو کۆمەڵگەیەداو بەو مانایەش بەیەکەوە گرێدانی تەو تاکانە بەهۆی (یا تۆ بڵێ لە ڕێگەی) ئەو تەسەورەوە.

ئەوەو چەندان بۆچوونی تری تیۆری کە لە ئاستی ئامرازەکانی لێکۆڵینەوە بەتایبەتی لە ململانێو پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکاندا باس لە سێ توخمی کرنگ دەکرێ کە ئەوانیش: ١) بونیاد (structure)؛ ٢) ئەکتەرو ٣) ئایدیۆلۆژیا. لە راستیدا بە پەیوەندی بە ناسیۆنالیزمەوە، وە لە ڕێگەی ئەوەی کە چەمکی ناسیۆنالیزم لە چەقی باسدا دەبێت، ئەو سێ توخمە یەکێکیان بە تەنیا دوویان بە یەکەوە یا هەندێ جار بەپێی هەندێ مۆدێلی لێکۆڵینەوەی تیۆری هەرسێکیان بەیەکەوە بەکاردێن لە لێکۆڵینەوەدا.

لەلایەکی ترەوە وە بۆئەوەی کە هەندێ تێگەیشتنمان هەبێ بە ئاراستەی بیرکردنەوەی هاڵیدای دەتوانین ئەوە پشتراست بکەینەوە کە تیۆری مارکسیزم بە جەختکردنەوەی لەسەر ململانێی چینایەتی وە دیتنی ناسیۆنالیزم وەک حاڵەتێک کە دەکرێ مرۆڤایەتی لەدوای خۆی بەجێبهێڵێ (لە ڕێگەی چارەسەرکردنی ململانێ چینایەتیەکانەوە) و تیۆری لیبرالیزم کە بۆچوونی وابوو لە ڕێگەی مۆدێرنیزەکردنی کۆمەڵگا مەسەلەی نەتەوەیی گرنگی خۆی لەدەستدەدات، لە حاڵەتی قەیراندا دەژین. هەرنەبێ مرۆڤ بە پشتراستیەوە دەتوانێ بڵێ کە ئەو دوو بۆچوونە کورتیان هێنا لەمەسەلەی تێگەیشتن لە کێشەی نەتەوەییو ناسیۆنالیزم. بە بۆچوونی من ئەو کورتهێنانە هەرنەبێ لە دوو شتەوە پێهەڵدەگرێ: ١) نەتەوەو تێریتۆریا (ناوچە – جا چ ناوچەیەک کە بە دەوڵەت بووە یا هێستان بە دەوڵەتنەبووە) و ناسنامەو ناسیۆنالیزم کێشەی ئاڵۆزنو لە هەندێ لە ئاستەکانی ئەو دیاردانەدا دەبێ زۆر شۆڕبینەوە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا نەک هەر بۆ قۆناغە زووەکانی ئێتنیە، بەڵکو بگرە قۆناغە هەرە زووەکانی بە مرۆڤبوونی مرۆڤ، لە راستیدا هەتا بۆ ئەو ئاستە «مێژوویەی» کە هەڵسوکەوتە کۆمەڵایەتیەکانی مرۆڤ لە چوارچێوەی ئەوەی پێیدەگوترێ (سۆشیال-بایۆلۆژی)دا دەبێ تێگەیشتنیان بۆ بکرێ. ئاخر لەو ئاستەش زووتر دەتوانین تێبینی دیاردەی پاراستنی تێریتۆریاو هێشتنەوەی نەوعی خۆیو پاوانخوازی لەناو جیهانی ئاژەڵدا بەرچاوە. لە راستیدا رێک لەگەڵ ئەو جیهانی ئاژەڵەیە کە چەمکێکی مۆدێرنی وەک سۆشیال-داروینیزم باس دەکرێ؛ هەڵبەتە سۆشیال-داروینیزم لە ئاستی پەیوەندی نێوان تاکەکانو پەیوەندی نێوان چینو گرووپەکان وە هەروەها پەیوەندی نێوان نەتەوەکان. هەر لەبەرئەوەش هەندێک ئەوهای بۆدەچن کە لە مێژووی مرۆڤایەتی بە تایبەتی لە چەرخی باڵادەستبوونی دیاردەی نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەیی لە، کەم یا زۆر، ٢٠٠ ساڵی رابردوودا سۆشیال-داروینیزم شێوەی هەرە باڵادەستی پەیوەندیەکان بووە. هەڵبەتە ئەوەش قسەوباسی زۆر هەڵدەگرێ کە ناکرێ لێرەدا زیاتری لەسەر بدوێین... ٢) لەگەڵ ئەوەشی کە دەوڵەت دووچاری هەندێ لاوازی بووە بەتایبەتی بەهۆی گلۆبالیزم، بەڵام تا ئێستاش مرۆڤایەتی ئەلتەرناتیڤێکی ئەوتۆی بۆ دەوڵەت بەرهەمنەهێناوە کە بتوانێ جێگەی دەوڵەت بگرێتەوە لە رێکخستنی کاروباری کۆمەڵگاکان. لە راستیشدا دەکرێ بە پێچەوانەی هەندێ بۆچوون باس لە سەرلەنوێ بەهێزبوونەوەی دەوڵەتیش بکەین بە پەیوەندی لەگەڵ زێدەبوونی ژمارەی مرۆڤەکان لە جیهان لەلایەک وە کەمبوونەوەی سەرچاوە سروشتیەکانی دەوڵەمەندیو مەرجە مادییەکانی ژیان (وەک بۆ نموونە ئاو) وا دەکەن کە مرۆڤەکان نەک هەر بەردەوامبن لە دەستگرتن بە سەروەری نەتەوەییو پاراستنی دەوڵەت-نەتەوە، بەڵکو سەرلەنوێ جەختکردنەوە لێیان.

> ## ناسیۆنالیزم سێ ڕەهەندی زۆر گرنگی هەیە ئەویش ئەوەن کە ناسیۆنالیزم ١) ئایدیۆلۆژیایە؛ ٢) پرۆگرام و چوارچێوەیەکی سیاسیە؛ ٣) بزاڤێکی کۆمەڵایەتیە

خوێندنەوەیەک بۆ کارەکتەری (پیاوی ئاینیی) لەکۆمەڵگەی کوردیدا

تەوەرەیەکی تایبەتی ڕۆژنامە بە (پیاوانی ئاینی)
بە سەرپەرشتی: عەبدوڵڵا ڕێشاوی

دیارە پیاوانی ئاینیی بەشێکی بەرچاون لەو کارەکتەرە کۆمەڵایەتییانەی کە رۆڵی بەرفراوانی خۆیان هەیە لەکۆمەڵگەداو چینێکی بەرفراوانی جەماوەر گوێیان لێدەگرن، رۆڵی ئەوان لە رووی کاریگەریەوە هیچی کەمتر نییە لە کارەکتەرەکانی تر، لە مامۆستاوە تا رۆژنامەنوسان، تا سەرکردەی سیاسیو نووسەرو رۆشنبیرەکان، بەڵام ئایا شێوازی کارکردنی (پیاوانی ئاینیی) چۆنەو مەودای گوتارو قسەکردنی ئەوان تاچ سنورێکەو لەچ بازنەیەکدایە؟ بۆچی پیاوی ئاینی لەهەموو شتێک قسەدەکات؟ ئایا هیچ یاسایەک هەیە کاری ئەوان رێکبخات؟. یان هیچ ماددەیەکی یاسایی هەیە سنور بۆ گوتارو قسەکردنی ئەوان دابنێت؟. یان ئەوان ئەرکیانە قسە لە هەموو شتێک بکەن؟ یان دەبێ قسە لەچی بکەنو لەچی نەکەن؟ بۆچی تائێستا مەلایەک وەک نووسەرو رۆژنامەنووسەکان رووبەڕووی دادگا نەکراوەتەوە؟ ئایا ئەمە حاڵەتێکی ئاساییە؟ ئایا مەلاکان حەسانەی سیسیان هەیە یان دینی یان هیچ حەسانەیەکیان نییە؟ یان ئەو حەسانەیە کلتوریو کۆمەڵایەتیەو خەڵک پێی بەخشیون؟ ئایا پەیوەندی پیاوانی ئاینیی ئێمە بەدەسەڵاتەوە چۆنە؟ رێکەوتنێکی شاراوەیەیان رێکنەکەوتنێکی بێهەرایە؟

بۆچوونێک دەڵێت: «پیاوانی ئاینی لەبەرامبەر خەڵکو گروپە رۆشنبیریو کۆمەڵایەتیەکانییدا بە دەسەڵاتن، بەڵام لەبەرامبەر دەسەڵاتدارو سیاسیەکاندا بێهێز دەردەکەون» ئایا ئەم بۆچونە دروستە؟ بۆچی؟ پەیوەندی پیاوی ئاینیو سیاسەت چۆنە؟ یان دەبێت چۆن بێت؟

ئەم پرسیارانەو چەندین پرسیاری تری تایبەت بە (کۆی دەزگای ئاینی) شایانی قسەو گفتوگۆ لێکردنن، رۆژنامەش وەک دەستپێشخەرییەکی رۆژنامەوانی بەئەرکی خۆی زانی، دەرگای گفتوگۆیەکی جدیو جەریئانە لەسەر ئەم بابەتە بکاتەوەو بیکاتە یەکێک لەتەوەرەکانی.

لە ژمارەکانی داهاتووی رۆژنامەدا تەوەرەیەکی تایبەت بەم بابەتە دەکەینەوەو کۆمەڵێک لە رۆشنبیرو کەسایەتی سیاسیو پیاوانی ئاینی بەشداری تێدا دەکەن، ئەو بەڕێزانەی خوازیاری بەشداری کردنن دەتوانن لەڕێی ئەم دوو ئیمەیلەوە بەشداری لەتەوەرەکەدا بکەن.

reshawyaxt@yahoo.com
abdullah.icsi@gmail.com